

Sürdürülebilir Tarım ve Kırsal Kalkınma Kavramı İçinde Tarım-Turizm-Kırsal Alan İlişkisi ve Sonuçları

Filiz PEZİKOĞLU

Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü, YALOVA

Özet

Sürdürülebilir kalkınma üç temel konu eşzamanlı dikkate alınarak gerçekleştirilebilmektedir. Bu temel kavramlar ekonomik, sosyal ve ekolojik sürdürülebilirliktir. Ancak ekonomik kalkınmanın giderek daha fazla önem kazandığı düşük gelirli bölge ve ülkelerde ekolojik sürdürülebilirliğin zaman zaman göz ardı edildiği görülmektedir. Bu durum, ekolojik sürdürülebilirlikle ilgili genel kabul gören değerlendirme parametrelerinin ekolojik sürdürülebilirliği takip edebilecek yeterlikte olmamasından dolayı ile gerçek fayda/masraf analizinin yapılamamasından kaynaklanmaktadır. Doğal kaynakların piyasa fiyatına sahip olmaması da fayda/masraf analizinin yapılmasını zorlaştırmakta ve çoğu zaman yalnızca oluşan çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması için yapılan masraflar çevre maliyeti olarak nitelendirilmektedir. Bu eksik değerlendirme sorununu ortadan kaldırmak amacıyla yapılan çalışmalarda doğal kaynakların fiyatlandırılması ise, sürdürülebilirliğin temel felsefesi ile bütünüyle çelişmektedir.

Tarımsal üretim sırasında ortaya çıkan çevre kirliliği ve toprak bozunumu gibi nedenlerle pek çok ülkede tarım kırsal alanla birlikte değerlendirilerek, tarımın ekonomik açıdan ve kırsalda istihdamın sürdürülebilirliği amacıyla farklı uygulama yöntemleri geliştirilmiştir. Bu yöntemler temelde çevre odaklı olan üretim sistemlerini farklı kırsal aktivitelerle de destekleyen sistemleri içermektedir. Kırsal aktiviteler aynı zamanda çiftçilerin çevresel konularda bilinçlenmesini de hedeflemektedir. Tüketici boyutunda ise, çevre duyarlılığı artan “yeşil tüketici” kavramının son yıllarda uygulamada yer aldığı görülmektedir. Yeşil tüketici kendilerini ve çevrelerini satın alma güçlerini kullanarak korumayı hedefleyen kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda eko-turizm, agroturizm, agro-eko-turizm ve benzeri pek çok faaliyet kırsal ve kentsel alan yerleşimcisini karşılamaktadır.

Bu makalede, sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınma kavramı tanımlanarak, bu kavramın içinde yer bulan tarım-turizm-kırsal alan ilişkilerinin neler olduğu ve bu ilişki sonucunda ortaya çıkan bazı sorunlar ortaya konulmaya çalışılmış ve bazı öneriler geliştirilmiştir. Bu amaçla çeşitli uluslararası anlaşmalar ve yayınlanmış kaynaklardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir tarım, kırsal kalkınma, turizm, kırsal alan.

The Relationship Between Agriculture- Tourism-Rural Area and Results of That in the Concept of Sustainable Agriculture and Rural Development

Abstract

Sustainable development is realised by taking into account three main issues. These concepts are economic, social and ecologic sustainability. But in low-income regions and countries that economic development is increasingly gaining in importance, ecological sustainability is ignored. This situation due to the lack of evaluation parameters related to the ecological sustainability and insufficient performance of benefit/cost analysis. Because of natural resources doesn't have market prices, the benefit/cost analysis is complicated and only often the cost of environmental pollution is classified as an environmental cost. The pricing of natural resources on efforts to eliminate the problem, completely contradicts with the basic philosophy of sustainability.

Occurring during the distortion of agricultural production and soil pollution due to agriculture in many countries, with rural areas by evaluating the sustainability of employment in agriculture and rural areas to economically developed different methods of application. These methods are mainly focused on production systems in related environment that supports by different rural activities. Rural activities are also target awareness of farmers about environmental issues. On the consumer side, “green consumer” have awareness of environmental sensitivity is seen that in recent years. The green consumer is defined as persons intended to protect themselves and their environment using their purchasing power. In this context ecotourism, agro-tourism, agro-ecotourism, and similar activities are bring together rural and urban peoples.

In this article, forwarding the relations between agriculture-tourism-rural areas in relation sustainable agriculture and rural development is determined, problems are defined and some suggestions have been made. For this purpose, different international treaties and literatures were used.

Keywords: Sustainable agriculture, rural development, tourism, rural areas.

1. GİRİŞ

Kırsalda yaşanan değişimlerin ortaya çıkardığı sonuç, kırsal alana ait sermayenin daha fazla tüketilebilir olmasıdır. Dünyada yaşanan değişimler, “geliştirme” kapsamında mevcut sermayenin tümünün ekonomik sürece dahil edilmesi sonucunu doğurmuştur. Kırsal

alandaki diğer alanlara göre daha düşük olduğu ifade edilen işgücü ve kaynak kullanımı verimliliğinin, üretilen sermayenin paylaşımında da dikkate alınması ve küresel kalkınma arayışlarında farklı mekanların farklılıklarının tüketime açılması dünyanın şimdiki ekonomi-politikasını oluşturmaktadır.

Dünyada sermaye, işgücü ve malların düşük bir ticari işlem maliyeti ile serbestçe dolaşabildiği ekonomik sistemin tanımlanması için kullanılan “küreselleşme” dalgalarından ilki Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkmış, sürükleyicisi ise kıtalararası ucuz taşımacılık ve iletişim olmuştur. 1930'ların başında yaşanan ekonomik krizin ardından İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan ikinci küreselleşme dalgası 1980'lere kadar sürmüştür. Günümüzde devam eden üçüncü dalga ise 1980'lerden bu yana gerçekleşmektedir (Anonymous 2003b, 265-268). Tüm bu gelişmeler ekonomik sektörlerde farklı pazarlama stratejilerini de beraberinde getirmiştir.

Sürdürülebilirlik kavramı ise tam da bu üçüncü küreselleşme dalgası ile çıkmaktadır. 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (DÇKK) tarafından deklare edilen “Ortak Geleceğimiz” başlıklı raporda sürdürülebilir kalkınmanın tanımı yapılmıştır. Raporda, ekonomik büyüme karşısında dünyanın kaynaklarının giderek yok olduğu ve bu gidişin üretimin sürdürülemezliğine neden olabileceği, bu nedenle teknolojik gelişmeler ve sosyal organizasyonlarca yeni bir ekonomik büyüme çağının başlayabileceği vurgulanmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma adından da anlaşılacağı üzere, kaynak kullanımına farklı bir yaklaşım içerse de ekonomik büyüme ile ilgili bir kavramdır. Dolayısı ile ülkelerin kavram kapsamında ortaya koydukları politika ve stratejiler mutlak surette ekonomik kalkınmanın sürekli ve dengeli sağlanması konusuna odaklanmaktadır. Bu aşamada küreselleşmenin özellikleri devreye girmektedir. Ekonomik sektörlerin tamamında sürdürülebilirlik tanımı da devreye girmiş ve yeni pazarlama stratejileri geliştirilmiştir. Sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir kırsal kalkınma gibi yeni stratejiler ekonomi-politik yaklaşımları oluşturmaya başlamıştır.

Minibaş (2001)'in belirttiğine göre, 1992'de Rio zirvesinde uluslararası düzlemde kabul edilen sürdürülebilir kalkınma kavramı doğrultusunda politika üretiminin olanaksızlığı 1994 yılında sonuçlanan Uruguay Round anlaşmalarıyla ortaya çıkmıştır. Zira sermayenin ulusötesi nitelik kazanmasıyla birlikte farklı ülkelerdeki ucuz ve nitelikli emekle buluşturma olanağı yakalanmıştır. Pazar ekonomisi nedeniyle kamunun ekonomideki etkinliği azaldığından seçilen yatırım alanında devletin kontrol erkini kullanması da söz konusu değildir. Anlaşılacağı üzere bu, üretim kaynaklarının, ürün ve gelirin paylaşımında sermayenin çıkarlarının esas alındığı bir üretim biçimidir. Kısacası sürdürülebilir kalkınmanın amacı tanımlananın ötesine geçmiş, maksimum kar hedefi için kaynakların sürdürülebilirliği şekline dönüşmüştür (Anonim 2003c, 2).

Bölgesel eşitsizlik kavramı, daha çok ekonomik analizler ve toplam gelir ölçümleri üzerinden yapılmaktadır. Sosyal planlama anlayışının merkezi politikaların içeriğini esas olarak belirleyebildiği dönemlerde insani gelişme endeksi adıyla ve Birleşmiş

Milletler (BM) tarafından ayrıntılandırılan ölçümlerle, çeşitli bölge sınıflamaları yapılmaya başlanmıştır. Böylece yoksulluğun belli ölçümlerle belirlenebilmesi ve yoksulluk giderici stratejilerin ortaya konulması gerçekleştirilebilmiştir. Bu kapsamda BM ve Dünya Bankası (DB) arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. DB tarafından yoksullukla mücadele için üretilen “iyi yönetim” ulusal ve uluslararası sivil örgütler vasıtasıyla yürütülmüştür. Ancak BM programları son liberal uygulamaları içeren ve toplumun en zayıf halkalarının iyileştirilmesine yönelik programlardan oluşmaktadır (Özgen 2005, 51-59).

Birleşmiş Milletler (BM) Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne baktığımızda da sürdürülebilir kalkınma ile benzer hedef ve stratejilerin yer aldığı görülmektedir. 147 Hükümet ve Devlet Başkanı tarafından 2000 yılında oluşturulan Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (BKH) çoğunluğunda uzlaşmanın sağlandığı ifade edilmektedir. Binyıl kalkınma hedeflerine ulaşımın sayısallaştırılabilmesi amacıyla oluşturulan göstergeler, kabul eden ülkelerin bu göstergeleri toplayacak yapılanmalarını da etkilemiştir (Anonim 2010a).

Avrupa Birliği (AB) sürdürülebilir kalkınma stratejisine (EU-SDS) göre sürdürülebilir kalkınma göstergelerini (SDIs) on başlık altında tanımlamıştır. TÜİK tarafından 2010 yılında yayınlanan haber bülteninde de seçilmiş sürdürülebilir kalkınma göstergeleri içinde “organik tarım alanları” yer almıştır (Anonymous 2011) (Anonim 2011a, 1-2).

1992'de Rio'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında ülkelerin ulusal düzeyde sürdürülebilir gelişme kavramlarını geliştirerek bu tür göstergeleri tanımlaması istenmiş ve bu göstergelerin Birleşmiş Milletler Sekretaryasına bağlı İstatistik Bürosu tarafından izlenmesi kararı alınmıştır. Bu karar ve öneriler doğrultusunda başta OECD ve AB olmak üzere çeşitli ülkelerarası kurum ve kuruluşlar, ekonomik büyümenin sürdürülebilir kalkınma ilkesini karşılama oranını belirlemek üzere çeşitli göstergeler tanımlamışlardır. OECD tarafından eko-etkenlik konusundaki göstergelerin geliştirilmesi açısından temel alınacak girdiler ve çıktılar ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Verimlilik çıktı/girdi oranıyla açıklanmaktadır. Çizelge 1'de ülkeler düzeyinde eko-

Çizelge1.Ülkesel Düzeyde Eko-Etkenlik Göstergelerinin Dayandırılacağı Girdiler (Anonim, 2005)

Çevre Üzerindeki Baskılar	Çevrenin Durumu
Farklı kaynak kökenli kirleticiler Kömür, petrol, gaz, maden tüketimi Yenilenebilir kaynak tüketimi Çevresel zararların ekonomik değeri Çevresel hizmetlerin kullanımı	Kalan maden kaynakları Hava, su, toprak vb ekosistemlerde kirlenme düzeyi Tarımsal ve sanayi amaçlı toprak kullanımı Biyolojik çeşitlilik düzeyi Çevresel sermaye Ekolojik kalıntılar

etkenlik göstergelerinin dayandırılacağı girdilerin kapsamlarından bahsedilmiştir. Buna göre ülkeler kendi eylem planlarında bu kapsam içinde göstergeleri belirleyebileceklerdir (Anonim 2005, 54).

Dış borç nedeni ile gelişmekte olan ülkeler ellerindeki doğal kaynakları pazarlamak durumunda kalmaktadır. Yeni dünya düzeni (küreselleşme) ile birlikte ulusal mevzuat engeli kaldırılan çok uluslu şirketler (ÇUŞ) hızlı bir biçimde özellikle geri kalmış ülkelerde yatırımlara girişmişlerdir. Temelde kar maksimizasyonu felsefesi ile işleyen bu tür şirketlerin böylesine mobil hale gelmesi çevre sorunları açısından iki önemli sonuç doğurmuştur; üretim için gerekli kaynakların gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) kuzey ülkelere aktarımı ve tüketim sonucu oluşan atıkların ya doğrudan ya da kirli üretim teknolojilerinin kaydırılması yoluyla GOÜ'e transfer edilmesi süreçlerinin artması (Anonim 2003c, 4).

Turizm sektöründe sektörün devamlılığı (sürdürülebilirliği) amacıyla gelişmenin devam etmesi ve yeni kar alanları açılması sürdürülebilir turizm kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla, alternatif turizm, ekoturizm, doğa turizmi, bilinç turizmi, sorumlu turizm, yeşil turizm gibi turizm türleri yaratılmıştır. Böylece turizme en azından söylemde çevrecilik boyutu yerleştirilmiştir. Bu çevreci turizm söylemine göre doğayı değiştirmeden, bozmadan ve kaynakları tüketmeden kullanan yeni turizm türleri ortaya çıkmıştır. Ancak kullanım, dönüştürmek, değiştirmek, etkilemek demektir. Dolayısı ile bu çevreci söylemin gerisinde turizm sektörü için kırsal ve doğal alanlarda yeni yatırım, mal ve hizmet satışı yaparak pazarı genişletmek ve nihayetinde yeni kar alanlarına ulaşmak gerçeği bulunmaktadır (N. Erdoğan 2010, 42-51).

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIM VE KIRSAL KALKINMA

Kırsal kalkınma bir kaynağa göre, “kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründen veya benzeri kırsal mesleklerden sağlayan birey ve toplulukların insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için onlarda önce bu yönde bir gereksinme duygusu yaratmak sonra da bu duygu yönünde çaba harcamaları için onlara maddi ve manevi açıdan tüm yardımların yapılması ile demokratik yoldan bu toplulukların kalkınmalarını sağlama savaşıdır” (Anonim 2004, 431). Bir başka tanıma göre ise, kırsal kalkınma, “kırsal alanlarda yaşam niteliğinin gelişmesi veya insan kaynaklarının iyileştirilmesi için gerekli faaliyetlerin planlı bir şekilde gerçekleştirilmesidir” denilmektedir (Anonim 2000, 4-5). Daha geniş anlamı ile kırsal kalkınma “kırsal toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarının iyileştirilebilmesi için, kendi çabalarının kamu kesiminin işbirliği ile kalkınma yönünde harekete geçirilmesi, ulusal kalkınma gayretlerine katkıda bulunma sürecidir” (Atış, Tanrıvermiş ve Işıklı 1999, 16).

Yukarıda bahsedilen tanımlarda hedeflenen

beklentilerin, çevresel, sosyal ve ekonomik sürekliliğin sağlanabileceği araçlarla gerçekleştirilmesi sürdürülebilirliğini ortaya koymaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı içine yerleştirilen bu kavramlar, sürdürülebilirliğin temel aldığı dört unsuru da içermek durumundadır. Bunlar; gıda güvenliği ve güvencesi, istihdam ve gelir artışı, doğal ve çevresel kaynakların korunması, halkın kararlara ve yönetime daha aktif katılımıdır. Bu kavramlar küresel bir boyutta incelenerek küresel stratejiler oluşturulmaktadır ve sektörel planlamalarda da olduğu gibi deklare edilmektedir. Dolayısı ile kırsal kalkınma eskisi gibi ulusal bir konu olmaktan çıkmıştır. Doğal kaynakların büyük çoğunluğu kırsal alanlardadır ve ister ulusal ister çok uluslu ekonomik birimler tarafından kullanılmak istenmektedir.

Dünyada sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınma uygulamaları başlığı altında pek çok farklı sistem, teknik ve uygulamanın kullanıldığı ve bu konuda bazı kavram kargaşaları yaşandığı çeşitli çevrelerce kabul edilmektedir.

Birleşmiş Milletler DÇKK'nun 1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirdiği Konferansta üç önemli alanda ciddi ölçütler ortaya konmuştur (Pretty ve Koohafkan 2002, vii-viii);

- Sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınma,
- Çölleşme ve kuraklaşma ile savaş,
- Toprak kaynaklarının entegre planlanması ve yönetimi.

Sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınma terimi Gündem 21'de kırsal yaşamın iyileştirilmesi üzerine tanımlanmıştır. İnsanlar daha iyi gıdaya, organizasyonlara, dış servislere, güçlü yapılara ve yaşamlarında daha fazla seçeneğe sahip olmalıdır. Ancak, bu konuda gerçekleştirilen çalışmalar birini artırırken diğeri azaltmaktadır. Örneğin orman kıyısına inşa edilen bir yol, doğal sermayenin kaybı anlamına gelebilmektedir. Motorize olunmuş bir balıkçılıkla daha fazla balık tutulabilir ama, tüketimin artması ile balık stokları tükenme tehlikesi altına girmektedir (Pretty ve Koohafkan 2002, viii-ix).

Avrupa Birliği de, konuyu “sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınma” başlığı altında ele almıştır (Anonymous 2001, 1-39) (Anonymous 2003a, 1-18). Böylece, özellikle uluslararası anlaşmalarda (DTÖ müzakereleri gibi) izin verilen desteklemeleri de kullanabilmektedir. Avrupa Komisyonu raporunda (Anonymous 2001, 1-39) sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınmanın amaçları tanımlanmıştır. Komisyon raporunda ekonomik, sosyal ve çevresel konuların kalkınma sinerjisinin bir parçası ve sürdürülebilirlik kavramının bu üç element arasında doğru balansın kurulmasını kabul eden bir yaklaşım olduğu benimsenmiştir. Buna göre örneğin, ekonomik boyutta, üretim faktörlerinin optimum kullanımı, ekipmana ulaşılabilirliğin sağlanması, rekabetçi bir tarımsal sektör ile işletmelerin devamlılığının sağlanması kriterleri etkinlik açısından önemli görülmektedir.

Bir çalışmada sürdürülebilir katılımcı kırsal kalkınma yaklaşım modelinin; kırsal kesimin; içinde yaşadığı havzanın yenilenemez kaynaklarından yararlanırken aynı anda koruyan, adil, efektif kullanımı bir yaşam modeli olarak benimseyip, aynı zamanda sonraki nesillerin yaşam hakkına da saygı göstermesi farkındalığını yaratması demek olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca havzanın sosyal kapitali, doğal yapısı, finansal kaynakları ve fiziksel potansiyeli, kullanıcılar tarafından uygulanacak sürdürülebilir kırsal kalkınma yaklaşımları ile kırsal topluluk içindeki bireylere ve topluluklara sosyal yaşamlarında iyileştirme sağlayacağı ifade edilmektedir (Kanatlı 2008, 297-308).

Eko-lokalizm ve sürdürülebilirlik başlığı altında yapılan bir incelemede, çevresel sürdürülebilirliğin, yerel bazda kendine güvenli toplulukların yaratılmasına bağlı olduğu savunulmaktadır. Bu durum, eko-lokalizm olarak isimlendirilmekte ve ekonomik paradigmanın esas tartışma kısmını oluşturmaktadır. Yerel içinde halihazırda bulunan sistemde, gıda kooperatifleri, mikro işletmeler, çiftçi pazarları, devlet destekli tarım çiftlikleri, araç paylaşımı, kooperatifler ve eko-köyler gibi oluşumların Avrupa Birliği ülkelerinde yer aldığı belirtilmektedir. Eko-lokal uygulamaların araştırıldığı çalışmalarda ise, sistemde yerel sürdürülebilir ekonomileri oluşturmaya yönelik politikaların belirtildiği, küreselleşmenin zorlayıcı etkilerini geliştirici analitik tekliflerin ortaya konulduğu bildirilmektedir (Curtis 2003, 83-102).

Türkiye'nin kırsal kalkınma politika ve yaklaşımlarındaki değişimler, Dünya Bankası'nın yaklaşımındaki stratejik değişimler, BM binyıl kalkınma hedefleri ve AB kırsal kalkınma politikalarındaki değişiklikler olmak üzere üç kurumsal yaklaşımdan etkilenmektedir. Gelişmeler ve değişimlerin ulusal dinamikler ve öncelikler dikkate alınarak algılanması ve uygulamaya aktarılması sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemlidir (Gülçubuk, et al. 2010, 1228-1229). Ancak, binyıl kalkınma hedefleri, AB katılım süreci, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) gibi taraf olunan küresel ve bölgesel yazışmalar, ulusal dinamik ve öncelikleri hangi yönde değerlendirmemiz gerektiği konusunda çok önemli kısıtlardır. Tarım ve kırsal kalkınma, bölgesel kalkınma anlamında gerçekleştirilen program ve projelerin finansal kaynakları aynı zamanda bu program ve projelerin amaçlarını da öngörmektedir. Tüm küresel sermayenin küresel ekonominin içine alınarak bütünsel planlar içine girmesi, ulusal önceliklerin plana dahil edilmesini ve ulusal kaynak muhafazasını zorlaştırmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı koordinasyonunda hazırlanan ve 2011 yılında tamamlanan Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013, 9. Kalkınma Planı ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi kapsamında, AB Katılım Öncesi Mali Yardımlarına (IPARD) eşleştirme amacı ile hazırlanmıştır. Kırsal kalkınma planı tedbir faaliyetleri dört ana stratejik amaç altında toplanmıştır. Bu amaçlardan 1 ve 4 nolu olanlarında kırsal turizmle doğrudan ilgili faaliyetler

öngörülmektedir (Anonim 2011e). Stratejiler;

1. Ekonominin geliştirilmesi iş olanaklarının artırılması,

- Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi önceliği altında; agro-turizm, kültür köyü, konaklama işletmeciliği, ilçe turizm paketinin hazırlanması vb faaliyetler,

2. İnsan kaynaklarının, örgütlenme düzeyinin ve yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi,

3. Kırsal alan fiziki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması,

4. Kırsal çevrenin korunması ve geliştirilmesi,

- Korunan alanların yönetimi ve geliştirilmesi kapsamında; eko-turizm ve uygulama planlarının hazırlanması faaliyetleri.

3. YENİ NESİL TURİZM

Dünya Turizm Organizasyonu (UNWTO) 1988 yılında sürdürülebilir turizmi tanımlamıştır. Buna göre, sürdürülebilir turizm, kültürel bütünlüğü, zorunlu ekolojik süreçleri, biyolojik çeşitliliği ve yaşam destek sistemlerini korurken, ekonomik, sosyal ve estetik ihtiyaçları yerine getirmede bir yöntem yolu öngören bir turizmdir. UNWTO, turizm sektörünü ekonomik açıdan sürdürülebilir kılma amacıyla 2005 yılında hazırladığı "turizmi daha sürdürülebilir kılma: politika yapıcılara rehber" başlıklı çalışmasında 12 amaç belirlemiştir. Bu amaçlar ekonomik yaşayabilirlik, yerel gelişim, istihdam, sosyal eşitlik, müşteri memnuniyeti, yerel kontrol, topluluk refahı, kültürel zenginlikler, fiziksel bütünlük, biyolojik çeşitlilik, kaynak etkinliği ve çevresel temizlik olarak tanımlanmaktadır. Gündem 21'de ise "sürdürülebilir turizm ürünleri, sonradan kalıcı faydalanıcılar haline gelen yerel çevre, topluluklar ve kültürlerin bir arada harmanlandığı ürünlerdir" şeklinde ifade edilmektedir. Eko-turizmin sürdürülebilir turizmin bir şekli olduğu ve sertifikalandırmanın da farklı süreçler istediği vurgulanmaktadır (Bien 2011, 6). Turizm faaliyetlerinin olumlu etkilerinin yanında gelişmekte olan ülkeler açısından olumsuz etkisi ise, turizm pazarından aldıkları payın düşük olmasıdır. Pazar payını artırmak amacıyla sundukları turizm hizmet ve ürünlerini çeşitlendirmeleri gerektiği ifade edilmektedir (Öztürk ve Yazıcıoğlu 2002, 184).

Kırsal turizm, kısaca kırsal alanlarda yapılan turizm faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Anonymous, 1994, 8). Bir başka tanıma göre ise kırsal turizm ya da kırsala dayalı turizm, çiftlik turizmi ile tarım turizmi faaliyetlerini de içeren ama aynı zamanda kampçılık, safari sürüşleri, el işçiliği pazarları, kültürel faaliyetler, macera sporları, yürüyüş parkurları, müzik faaliyetleri ve kırsal alanda yer alan her türlü turist aktivitelerini de içermektedir. Tarım turizmi, özellikle tarıma odaklı ziyarettir. Çiftlik turizmi ise ana faaliyeti kırsal alanda konaklama olan ve ziyaretçinin yürüyüş, tekne gezisi gibi faaliyetleri de yapabildiği, çiftlik işlerinde çalışılabilen faaliyetleri içermektedir (Holland et al. 2003,5-6).

Türkiye tarım stratejisi (2023), kapsamında sürdürülebilir turizm başlığı altında eko-turizm, kırsal turizm ve agro-turizm ifadelerine yer verilmektedir. Stratejide, kırsal turizm Çanakkale, Balıkesir illeri ve Batı Karadeniz bölgesi için alternatif konaklama çerçevesinde kırsal turizmden bahsedilirken, uygulama sürecinde eko-turizm ifadesi yer almıştır. Bu süreçte eko-turizm bölgelerinin oluşturulması planlanmış ve eko-turizm doğa amaçlı turizm kapsamında değerlendirilmiştir (Anonim, 2007,4, 45, 52, 59).

Uluslararası eko-turizm birliği (TIES-The International Ecotourism Society) tarafından 1990 yılında tanımlandığı şekliyle eko-turizm “çevreyi koruyacak ve yerel halkın refahını artıracak şekilde doğal alanlara yapılan sorumlu seyahattir” ve turizm sanayinin yeşilleşebilmesi için pek çok fırsat vermektedir. Eko-turizm 1970’lerin sonlarında ortaya çıkan küresel çevre hareketi ile birlikte ilk kez gündeme gelmiştir. 1990’ların başında ise büyümüştür. Bu aşamada doğa turizmi, kültür turizmi, tarih turizmi, macera turizmi ile birlikte büyümüştür. Sürdürülebilir turizmle ortaya çıkan en önemli konu otel zincirler, kentli turist, çeşitli aktiviteler, ski kayaklar, golf alanları ve sahil turizmini kullanarak pazarı genişletip bu alanda da eko-turizmin iyi uygulamalarını ve prensiplerini kullanarak sürdürülebilirliğin devamı için yapılan çalışmalardır (Anonymous 2011d). Kurdoğlu (2001) tarafından belirtildiğine göre eko-turizm, doğayı ve kültürle kaynakları anlayarak korumayı destekleyen, düşük ziyaretçi etkisi olan ve yerel halka sosyo-ekonomik yarar sağlayan, bozulmamış doğal alanlara çevresel açıdan sorumlu seyahat ve ziyarettir (Ak 2006, 476). Honey (1990) tarafından yapılan daha kapsamlı tanıma göre ise eko-turizm, kırılğan, eski ve genellikle korunan alanlara, en düşük etkinin ve (genellikle) küçük ölçekli olmasına uğraşılan gezidir. Eko-turizm gezgini eğitmeye yardımcı olur, koruma için fon sağlar, yerel toplulukların ekonomik kalkınma ve politik güçlenmelerine doğrudan etki eder ve ayrıca farklı kültürlere ve insan haklarına saygı gerektirir (Bien 2011, 7). Eko-turizmin ilkeleri bir kaynaktan; çevresel etkileri en aza indirmek, ev sahibi ülkenin kültürüne saygı duymak, yerel topluma faydaları maksimuma çıkarmak ve turist tatminini maksimuma çıkarmak şeklinde tanımlanırken (N. Erdoğan 2010, 43), TIES tarafından belirtilen ilkeler aşağıdaki şekildedir;

- Etkinin en aza indirgenmesi,
- Çevre ve kültür bilincinin inşası ve saygı,
- Hem ziyaretçiler hem de evsahipleri için pozitif deneyimlemenin sağlanması,
- Koruma için doğrudan finansal fayda sağlama,
- Yerel halka finansal fayda ve yönetim erki sağlama,
- Evsahibi ülkelerin politik, çevresel ve sosyal konularına duyarlılığı artırma.

Kültür ve Turizm Bakanlığı’na göre 17 adet alternatif turizm çeşidi bulunmaktadır. Bunlar içinde eko-turizm, tarım turizmi ya da eko-tarım turizmi adı altında bir turizm tanımı yapılmamıştır (Anonim 2011c).

Kırsal alanlardaki turizm aktivitelerini tanımlamak için, ülkeden ülkeye anlamları değişmek üzere, tarım turizmi, eko turizm, çiftlik turizmi, kırsal turizm ve alternatif turizm ifadeleri yer almaktadır. Kırsal turizmin tanımını yapmak oldukça güçtür ve birçok uzmana göre kırsal turizm tanımı bulunmamaktadır. Dünya turizm örgütüne göre; kırsal turizm terimi kırsal kültürü rekreasyonel turist ürününün ana parçasının olduğu yukarıdaki tanımlamayı genişleterek kullanmaktadır (Şerefoğlu 2009, 25).

Turizm sektörünün eko-turizme yönelmesinin önemli nedenlerinden biri de kitle turizmiyle oluşan çevresel bozulmaların turizm sektörünün sürdürülebilirliğini riske atmasıdır.

4. TARIM-TURİZM-KIRSAL ALAN İLİŞKİSİ

Sermaye, kısaca stok halinde bulunan üretken zenginliğimizdir. Belli başlı üç çeşit sermaye bulunmaktadır. Bunlar; insan eliyle üretilen sermaye, insan sermayesi ve doğal sermaye olarak sınıflandırılmaktadır. Doğal sermayenin ne şekilde kullanılacağı önemlidir. Aynı şekilde doğal sermayeye bir değer biçmek de, geleceğe değer biçmek de son derece zordur. Doğal kaynakların tüketiminin ulusal gelir hesaplarında yer almamasına karşılık, kirletilen çevrenin temizlenmesine ait maliyet bu hesaplarda yer almaktadır (Fisunoğlu 1997, 13-17).

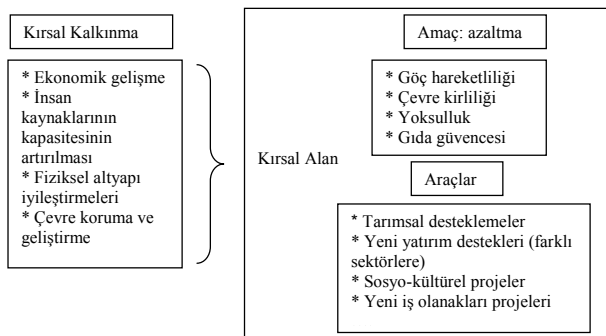
Kırsal alan tanımında bir belirsizlik bulunmasına rağmen, genel kabul gören tanıma göre, kırsal topluluklardaki insanların büyük kısmının tarımla uğraştığı, zayıf altyapıya sahip, büyük kısmı bahçeler, çayır-meralar, ormanlar, akarsular, dağ ve çölden oluşan ve yalnızca küçük alanlarda insan yerleşimleri olan, geleneklerin yaygın olduğu, alanlardır (Holand et al. 2003, 5) (Anonymous 1994, 9).

Dünya coğrafyasının gününde yoğunlaşan yoksul ülkelerde insanların çoğu kırsal alanda yaşamakta ve yaşamlarını çoğunlukla, başta toprak olmak üzere doğal kaynaklardan sağlamaktadır. Bu nedenle doğaya bağımlı durumdadır. Türkiye’nin de içinde bulunduğu bu coğrafyada, erozyon, meraların verimsizleşmesi ve su kaynaklarının bozulması ve azalması gibi ekolojik sorunlar kısa sürede bu kaynakları kullanan insanlar için ölüm-kalım sorununa dönüşmektedir (Saltık 1997, 27). Değişen dünyada kırsal alan daha farklı tehditlerle karşılaşmaktadır. Örneğin, kırsal turizm, eko-turizm, doğa turizmi, bilim turizmi vb şekiller bulan kırsal turizm faaliyetleri kırsal alan kaynaklarını kullananları, kırsal topluluklar yanında yeni ve yoğun kullanıcılar olarak kırsal alana taşımaktadır. Turist doğası gereği tüketen bir gruptur. Turizm ile artan talep nedeniyle yeni ürünlere ve üretimlere ihtiyaç duyan kırsal alan elindeki kaynakları çok hızlı bir şekilde tüketecektir. Türkiye’de bazı bölgelerdeki kırdan kente göç nedeni ile kentlerde yaşanan kapasite üstü refah zorlaması, kırsal turizm faaliyetleri nedeniyle kırsal alan içinde de yaşanır hale gelmektedir.

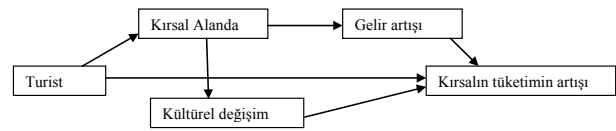
Son süreçte, 4 Temmuz 2011 tarihli ve 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın görevleri içerisinde "gecekondu, kıyı alanları ve tesisleri ile niteliğinin bozulması nedeniyle orman ve kırsal alan ve yerleşmelerde yapılacak iyileştirme, yenileme ve dönüşüm uygulamalarında idarelerce uyulacak usul ve esasları belirlemek" bulunmaktadır. Bu ve diğer bazı KHK'lerde değişiklik öneren 17 Ağustos 2011 tarih ve 648 sayılı KHK 644 sayılı kararnamenin 23. maddesine "mera, yaylak ve kışlakların 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu uyarınca ilan edilen turizm merkezleri ile kültür ve turizm gelişim bölgeleri kapsamında kalan kısımları, ot bedeli alınmaksızın tahsis amacı değiştirilerek tapuda hazine adına tescil edilir ve bu yerler, 2634 sayılı Kanun çerçevesinde kullanılmak ve değerlendirilmek üzere Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsis edilir" ifadesi eklenmiştir (Anonim 2011b).

Şekil 1'de kırsal kalkınmanın boyutları ve amaca ulaşmayı sağlayan araçlar ifade edilmeye çalışılmıştır. Pek çok çalışmada sürdürülebilir kırsal kalkınmanın çevresel, ekonomik ve politik olmak üzere üç boyutu olduğundan bahsedilmektedir. Sosyal boyut, kırsal alan yerleşimcilerinin kültürel çevrelerini içerdiği gibi, yeni nesil kalkınma yaklaşımının en önemli hedeflerinden biri olan insan kaynaklarının kapasitesinin artırılmasını da içermektedir. Bu kavram kırsal alan yerleşimcisinin kültürel yapısını değiştirmekte, doğal çevrenin ilk kullanıcısı olduğunu fark ettirmekte ve sonuçta da doğal kaynakları daha fazla tüketerek gelir elde etme isteğini oluşturmaktadır.

Türkiye'de gerçekleştirilen pek çok kırsal kalkınma ve bölgesel kalkınma projelerinde yeni iş olanakları oluşturma ve kırsal alanda yaşayanların gelirini artırma amacıyla kırsal turizm, eko-turizm, tarım turizmi başlıkları altında faaliyetler yapılmaktadır. Bu projeler aynı zamanda kırsal alanda yaşayanlarda çevre koruma ve doğal kaynaklar açısından farkındalık oluşturma ve böylece yaşadıkları alanlara sahip çıkma duygularını artırmaya yönelik eğitimleri de içermektedir. Ancak, bu çalışmaların kırsalda kültürel ve sosyal yapıda yaptığı olumsuz değişiklikler beklenmeyen hedefler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu projelerin beklenen ya da beklenmeyen etkilerine ait değerlendirme çalışmaları

Şekil 1. Kırsal kalkınmanın boyutları ve kullanılan araçlar.

Şekil 2. Kırsala dayalı turizm ile kırsal alandaki kültürel etkileşim

bulunmamaktadır. Doğa temelli turizm faaliyetleri kırsal alanda gelir artışı ve gıda güvenliği sağlamaya çalışırken, kent ve kır kültürünün etkileşimi ve dolayısı ile kırsal kültürün değişimine de neden olmaktadır. Aynı şekilde turist kırsal alanda oluşturduğu tüketim artışına ilave olarak, kırsal alanda geliri artan kırsal toplulukların da yeni bir tüketim kültürü oluşmaktadır. Bu kültür, gerek turizm faaliyetlerinin daha modern konaklama ve restoran ihtiyaçları gerekse de kırsal toplulukların değişen yaşam alanı ihtiyaçları nedeniyle daha fazla tüketimi getirmektedir (Şekil 2).

Doğal, kültürel ve insan tarafından yaratılan kaynaklar, turizm sanayi ve turistler tarafından da yoğun olarak "kullanıldığı" için aynı zamanda turizm kaynaklarıdır. Bu kaynaklar çevresel değerlerin bir bütünüdür. Çevresel değerlerin büyük bir bölümü topluma aittir ve çoğu kez yeniden oluşturulması ve fiyatlandırılması olanaksızdır. Turistlerin beklentisi açısından bakıldığında da başarılı bir turizm politikası için, korunmuş ve "geliştirilmiş" bir çevre gereklidir (Kahraman 1997, 103). Bu kapsamda geliştirmeye, olayın ve nesnelerin doğasından hızlı bir değişime neden olmak olarak nitelendirilebilir. Örneğin, doğada var olan ve çok uzun yıllar alan seleksiyonun geliştirilmiş şekli klasik ve biyoteknolojik ıslahatır. Doğal ve kültürel geliştirme denildiğinde de dış öğretiler ve taleplerle bir değiştirme ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Kaynakların turizm ve eko-turizm faaliyetlerine tahsis edilmesi sonunda geleneksel üretim şekillerinin kaynak kullanımlarını etkilediğine dair örnekler giderek artmaktadır. Turizm yaygınlaştıkça, yerel halk çiftçilik, ormancılık, hayvan otlatma, madencilik ve av gibi geleneksel yaşam biçimlerinden yoksun kalmaktadır. Yerel topluluktan dışarı akan para birçok ülkede %90'ı geçmektedir. Buna ek olarak paranın çoğu ülke dışına kaçmaktadır. Bu metalaştırılmış kültür, eğlence ve deneyim paketinin bir parçası olarak pazarlanan yerel yaşam tarzına ve çevrenin korunmasına çok az itibarla sonuçlanmaktadır (İ. Erdoğan 2010, 66-81).

Kırsal turizm; kırsal kültür, doğal çevre ve tarımla bütünleşen, ayrıca diğer turizm türleriyle de son derece kolay entegre olabilen bir turizm türü olarak ifade edilmektedir. bu nedenle çeşitli yerel, ulusal ve uluslararası girişimlerle içeriği zenginleştirdiği belirtilen kırsal turizm, dünyanın pek çok ülkesinde insanları tatil için kırsal alanlara çekebilmektedir. Kırsal turizmin her mevsim yapılabilen bir turizm türü olduğu ifade edilmektedir (Soykan 2003, 2). Ancak, seyahat edilen alanın özelliğine göre çevresel sürdürülebilirlik için örneğin, orman alanları ise bu bölgede bulunan flora

Eko-turizmin en önemli sorunlarından bir olarak da “yeşile boyamak” gösterilmektedir. Bu konu yeşil pazarlama kapsamında tüm sektörler için geçerlidir. Ottman (1993) tarafından bildirildiği üzere, yeşil pazarlama; kirlilik, enerji tüketimi ve tükenebilir kaynakların tüketiminin olumlu ve olumsuz yanlarını inceleyen, toplumun ve tüketicilerin ihtiyacını tatmin etmede sorumluluk anlayışı içerisinde uzun vadeli karlılığı hedefleyen bir iş stratejisidir (Başaran Alagöz 2008, 1). Yeşil pazarlamanın yeterince başarılı olamamasının nedenleri arasında yeşil olmaktan ziyade “yeşile boyama”dan kaynaklanan ve tüketicinin güveninin yitirilmesine neden olan reklam ve uygulamaların yer aldığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir (Grant 2008, 84) (Majláth 2008, 137-147).

Çizelge 2. Eko turizmin başlıca olumsuz etkileri ve sonuçları

Faktörler	Etkiler ve Sonuçlar
Aşırı kalabalıklık	Çevresel stres ve yaban hayatındaki davranış bozukluğu: Taşıma kapasitesi aşımı, stres, yer değiştirme
Aşırı yapılaşma	Mimari açıdan kent benzeri gelişim ve görsel kirlilik; Estetik değerlerin azalması, doğallığın bozulması
Yol ve Patikalar	Doğal hayata zarar verme; değişen su yolları; hayvanlara geçiş zorluğu; estetik bozulmalar, bitki örtüsüne zarar
Motorlu Ulaşım	Yaban hayatını rahatsız etme; hava kirliliği; estetik kirlilik; doğallığın kaybı, gruplar arası rekabet
Gürültü	Doğal seslerin bozulması; yaban hayatı ve ziyaretçileri rahatsız etme ve stres yaratma
Çöpler	Görsel kirlilik, yaban hayvanlarının çöple beslenmeye alışması; böcekler; sağlığa zararlı aktiviteler
Tahripçilik	Doğal ve kültürel değerlerin tahribi ve bozulması
Araçlarla hız yapma	Yaban hayatına zarar ve bazen ölüme neden olan; güvenliğin azalması; rahatsız edici ses ve toz; kirlilik
Arazide araç kullanma	Toprak sıklaşması, bitkilere ve yaban hayatına zarar verme; doğal alanların bozulması, yaban hayatının tahrip edilmesi
Atıklarla beslenmesi	Yaban hayatında beslenme ve avlanma davranışlarında bozulmalar; turistler için tehlike; hayvan ölümleri
Hatıra eşya toplanması	Doğal ve kültürel değerlerin kaybı; uygun olmayan davranışların görülmesi
Enerji hatları	Bitki tahribi ve erozyon; estetik bozulmalar

Türkiye’de kırsal turizm bağlamında en fazla dikkate alınan turizm şekli olan eko-turizm “Orman Ekosistemlerinde Eko-turizm Çalıştayında” ele alınarak problemler, kısıtlar ve çözüm önerileri tartışılmıştır. Çalıştayda ortaya konulan bazı problemler aşağıda verilmiştir (Anonim 2010b, 1-39).

- Eko-turizm ulusal mevzuatta yer almamaktadır.
- Eko-turizme konu alanlar daha çok hassas ekosistemler olup, kitle turizminde yapılan hataları kaldıramayacak durumdadır.
- Eko-turizm faaliyetlerine ait istatistikler gerçeği yansıtmamaktadır. STK’lar, yerel örgütler, özel gruplar tarafında yapılan faaliyetler burada yoktur.
- Eko-turizmin kırsal kalkınma boyutunun bir sorun olarak ortaya çıkabildiği görülmektedir. Bazen kırsal kalkınma her amacın önüne geçebilmekte, bazen hiç dikkate alınmamakta, bazen ise yeni sosyal çatışma alanları haline gelebilmektedir.
- Korunan alanlarda kontrolsüz uygulamalar vardır. Ziyaretçiler için hiçbir sınırlama yoktur. Ekosistemin hassas dönemleri dikkate alınmamaktadır.
- Korunan alanlar ve ormanlık alanlarda önemli tahribata neden olmaktadır. Bunda bu aktivitenin kitlesel hale getirilmesi önemli rol oynamaktadır.
- Gelen ziyaretçi sayısının artması ile zamanla yerel halkın kültürü değişime uğrayarak yozlaşmaktadır
- Taşıma kapasitesi hesapları yapılmamaktadır.

İnsanoğlunun geçim kaynakları ekosistem bütünlüğüne dayanan genetik materyal ve türler zenginliğine bağlıdır (Demircan, et al. 2006, 27). Türkiye’nin flora çeşitliliği, özellikle tarım ve eczacılık bilimleri açısından son derece önemli hammaddelere sahiptir. Dolayısı ile hammadde kaçışının ya da farklı ülkelerde katma değer oluşturmasının, bitkinin var olduğu ülkeye herhangi bir ekonomik ya da ekolojik faydası olmamaktadır. Bu tip çalışmaların ülkenin ulusal kaynaklarından ve ulusal bilim politikaları kapsamında yapılması sağlanmalı ve oluşan katma değer ülke üretimi olmalıdır.

Kırsal turizmin özellikleri OECD (1994) raporunda tanımlanmıştır (Anonymous 1994,14-15). Bu özellikler içinde, özelleşmiş cazibe alanları olması, yerli işletmeler, çok az ziyaretçi olması, küçük işletmecilik, doğal çevre, mevsimsel faktörlerden etkilenme, zayıf altyapı gibi özellikler dikkate değerdir. Bu özelliklerin kaybedilmesi durumunda turizm sektörü ya kırsal turizm için yeni yerler ya da yeni stratejiler arayacaktır. Piyasada yer alan her türlü ürünün bir yaşam ömrü olduğu dikkate alınmalıdır.

Doğal kaynaklar yerinde muhafaza edilmesi gereken rezerv/depo sermayedir ve muhafaza maliyetini tüm kuşakların ödemesi gereklidir. Kırsal alanda yaşıyan kırsal topluluklar için yapılan devlet yardımları, kırsal alanda yer alan doğal sermayenin koruma ve muhafaza maliyetidir ve toplumun gelecek ekonomileri için muhafaza edilmelidir. Dolayısı ile toplumun (ulusal anlamda) uzun dönemli genel ekonomik kazancı içinde yer almalıdır.

Bir bileşke ürün olan kırsal alana dayalı turizm faaliyetlerinin öncelikli amaçları içerisinde, genellikle fakir kırsal toplulukların yaşam standardının yükseltilmesi bulunmaktadır. Ancak, özellikle güntübirlik turlar kapsamında gerçekleştirilen uygulamalarda, kırsal

alan yerleşimcilerinin “ürün fiyatından” elde edebildikleri pay son derece düşük düzeyde kalmaktadır. Türkiye’de tarım işletmelerinde kadın işgücünün payı çok yüksektir ve bu işgücünün aynı zamanda turizm faaliyetlerinde yer alması, yabancı işgücü ihtiyacı olan tarım işletmeleri için negatif bir durum ortaya çıkarabilecektir.

Ancak, doğal kaynakların değişmesi durumunda gelecek nesillerin bu kaynakların şimdiki halinden yararlanamaması söz konusu olacaktır. Doğal kaynaklar, diğer sermaye unsurları gibi üretilebilen üretim kaynakları değildir.

Bir kimlik ögesi olan kültür, toplumun geleneğini, göreneğini, yaşama biçimini, adetlerini, alışkanlıklarını kapsayan bir kavram olduğu için kültür ve kimlik arasındaki ilişkinin vurgulanması önem taşımaktadır. Bir toplumun kültür düzeyinin seviyesi, toplumu oluşturan bireylerin yarattığı çevrenin kimliğini belirlemede ve yönlendirmede etken olarak görev yapmaktadır. Böylece, yapısal çevrenin oluşumuna etki eden sosyo-kültürel faktörlerin etkinliği ve çevre-kültür-davranış çalışmalarına öncelik ve ağırlık verilmesinin nedeni, turizm alanlarındaki niteliksizliğin sebebinin kültür ve çevre ilişkisinin iyi kurulmadığından dolayı olduğu gözükmektedir (Beyhan ve Ünügür 2005, 81-82). Kırsala dayalı turizm ile toplumlara ait “kültürel değerlerin” yeni nesillere ulaştırılması ve bu konuda toplum hafızasının devamlılığının sağlanması önemlidir. Gerçekleştirilen kültür turizm faaliyetlerinin “dışarıdan bakış” yerine doğrudan kültürü yaşamaya yönelik olması, gelecek kuşakların bu kültürü bir değer olarak kabul edebilmesi açısından son derece önemlidir.

KAYNAKLAR

Ak, İ. (2006). “Turizmde Yeni Seçenekler: Eko-turizm ve Tarım Turizmi”. *Türkiye 3. Organik tarım Sempozyumu*. Yalova: Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Ens., 475-481.

Anonymous. (1994). *Tourism Strategies and Rural Development*. OECD/GD(94)49. Paris. 94s.

Anonim. (2000). 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kırsal Kalkınma ÖİK Raporu. Ankara: DPT:2522-ÖİK:538, 79s.

Anonymous. (2001). *A Framework for Indicators for the Economic and Social Dimensions of Sustainable Agriculture and Rural Development*. European Commission, Agriculture Directorate-General. 39p.

Anonymous. (2003a). *CAP Reform; A Long-Term Perspective for Sustainable Agriculture*. Belgium: European Commission Directorate-General for Agriculture, 18p.

Anonymous. (2003b). *World Agriculture Towards:2015-2030, An FAO Perspective*. (Ed: J. Bruinsma). London: Earthscan Publications Ltd. 432p.

Anonim. (2003c). *Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Tematik Paneli, Vizyon ve*

Öngörü Raporu, EK-15; EK-16. <http://www.tubitak.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: Haziran 2011).

Anonim. (2004). *II. Tarım Şurası, Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu*. Ankara. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı. 429-477.

Anonim. (2005). *Seçilmiş Kimi Sektörler için Eko-Etkenlik Göstergeleri ve Türkiye’deki Ekonomik Büyümenin Eko-Etkenlik Göstergeleriyle Değerlendirilmesi*. Ankara: MPM Yayınları, Yayın No:683.

Anonim. (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi-2023*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara. 62s.

Anonim. (2010a). *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye*. Ankara: DPT. 70s.,

Anonim. (2010b). *Orman Ekosistemlerinde Eko-turizm Çalıştayı ve 10. Yılında TODEG*. Ankara: TODEG;104s.

Anonymous. (2011). *EU Statistics*. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> (Son Erişim Tarihi: Haziran 2011).

Anonim. (2011a). *Seçilmiş Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri*. Ankara: TÜİK, Sayı:169. 2s.

Anonim. (2011b). *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kurulu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*. Ankara: Resmi Gazete, No:28028.

Anonim. (2011c). *Turizm Çeşitleri*. <http://www.kultur.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: Temmuz 2011).

Anonymous. (2011d). *What is Ecotourism*. <http://www.ecotourism.org> (Son Erişim Tarihi: Temmuz 2011).

Anonim. (2011e). *Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013*. Ankara: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 250s.

Atış, E., H. Tanrıvermiş, ve E. Işıklı. (1999). “Sürdürülebilir Tarımsal Kalkınma ve Türkiye Tarımı”. *Kooperatifçilik*, 125:14-26.

Başaran Alagöz, S. (2008). *Yeşil Pazarlama ve Eko Etiketleme*. <http://www.akademikbakis.org/sayili/makale/seldabasaran.doc> (Son Erişim Tarihi: Temmuz 2008).

Beyhan, Ş. G., ve S. M. Ünügür. (2005). “Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Modeli”. *İTÜ Dergisi/a, Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 4(2):79-82.

Bien, A. (2011). *A Simple User’s Guide to Certification for Sustainable Tourism and Ecotourism: Handbook 1, 3rd edition*. <http://idbdocs.iadb.org/wsdocs/getdocuments.aspx> (Son Erişim Tarihi: Temmuz 2011).

Curtis, F. (2003). “Eco-localism and Sustainability”. *Ecological Economics*, 46:83-102.

Çıkin, A., H. Çeken, ve M. Uçar. (2009). “Turizmin Tarım Sektörüne Etkisi, Agro-Turizm ve Ekonomik Sonuçları”. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 15(1):1-8.

Demircan, N., I. Öz, R. Stephensen, ve F. Karahan. (2006). “Eko-turizm ve Botanik Turizmi: Türkiye’nin Sukkulent Bitki Çeşitliliğinin Turizm Potansiyeli”. *GAP V. Mühendislik Kongresi*. Şanlıurfa, s:26-28.

Erdoğan, İ. (2010). “Eko-turizmin Eleştirel Bir Değerlendirmesi”. *Orman Ekosistemlerinde Eko-turizm*

Çalıştayı ve 10. Yılında *TODEG*. Ankara: *TODEG*, s:66-81.

Erdoğan, N. (2010). “Eko-turizm ve Doğa Temelli Turizmin Geldikleri Noktada Kavramsal Çerçeve”. Orman Ekosistemlerinde Eko-turizm Çalıştay ve 10. Yılında *TODEG*. Ankara: *TODEG*, s:42-51.

Fisunoğlu, M. (1997). “Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomi”. Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması, Tartışma Toplantısı, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayın No: 126. s:13-26.

Grant, J. (2008). Yeşil Pazarlama Manifestosu. İstanbul: MediaCat Kitapları, ISBN 978-9944-383-78-3, 332s.

Gülçubuk, B., N. Yıldırak, N. Kızıllarslan, D. Özer, M. Kan, ve A. Kepoğlu. (2010). “Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri”. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi. Ankara: TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası, s:1227-1243.

Holland, J. M. Burian and L. Dixey. (2003). Tourism in Poor Rural Areas, Diversifying the Product and Expanding the Benefits in Rural Uganda and Cezh Republic. PPT Working Paper No:12. 39p

Kahraman, N. (1997). “Sürdürülebilir Turizm Gelişmesi”. Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması Tartışma Toplantısı. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı, s:103-113.

Kanatlı, M. (2008). “Havza Planlamasında Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma ve Önemi”. TMMOB II. Su Politikaları Kongresi. Ankara: TMMOB, Cilt2: 297-308.

Majláth, M. (2008). “Challenges in Marketing: Reasons for the Existence of Green Marketing”. A Chapter in FIKUSZ 2008 Business Sciences. Symposium for Young Researchers: Proceedings. s: 137-147.

Özgen, H. N. (2005). “Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler’in Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Kalkınmada Yeni Kavramlar”. Tarım Ekonomisi Dergisi, 11(1):51-59.

Öztürk, Y., ve İ. Yazıcıoğlu. (2002). “Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma”. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, s:183-195.

Pretty, J., ve P. Koohafkan. (2002). Land and Agriculture; From UNCED, Rio de Janeiro 1992 to WSSD, Johannesburg 2002, A Compendium of Recent Sustainable Development Initiatives in the Field of Agriculture and Land Management. FAO, Rome. 59 p.

Saltık, A. (1997). “Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi, Kavramsal Bir Yaklaşım”. Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması Tartışma Toplantısı. Ankara. Türkiye Çevre Vakfı, s: 27-33.

Soykan, F. (2003). “Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi”. Ege Coğrafya Dergisi, s:12:1-11.

Şerefoğlu, C. (2009). Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü, 2007-2013 Yılları Arasında Ülkemizde Uygulanacak Olan IPARD Kırsal Kalkınma